

A rendtartó történet

A rendtartó történész

Tanulmányok
Imreh István
születésének századik évfordulójára

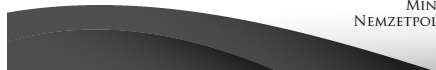
Szerkesztette
FEJÉR TAMÁS, GÁLFI EMŐKE

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Történettudományi
Intézet**

Kolozsvár–Budapest
2021

A kötet megjelenését támogatták:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága

© Szerzők, 2021

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület és
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Felelős kiadó: Biró Annamária
Balogh Balázs, Molnár Antal

Műszaki szerkesztés: Virág Péter

Borítóterv: Könczey Elemér

Nyomdai munkálatok: F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós

Felelős vezető: Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

A rendtartó történetész : tanulmányok Imreh István születésének századik évfordulójára / szerkesztette: Fejér Tamás, Gálfi Emőke. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület; Budapest : Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021

ISBN 978-606-739-195-4

ISBN 978-963-416-288-9

I. Fejér, Tamás (ed.)

II. Gálfi, Emőke (ed.)

Imreh István

Imreh István
(1919–2003)

Tartalom

<i>Tisztelegő gondolatok</i> (Keszeg Vilmos)	7
„Igyekeztem jó tanár lenni, s igazat írni”. Imreh István emlékezete	
Both Noémi Zsuzsanna	
<i>Imreh István munkássága</i>	13
Egyed Ákos	
<i>A történész Imreh István</i>	21
Sipos Gábor	
<i>Imreh István, a tanár</i>	39
Hermann Gusztáv Mihály	
<i>Idősíkok (Imreh István jelenkortörténeti előadásai)</i>	49
Vofkori Mária	
<i>Imreh István és a hétköznapok. „Nem hűlt ki a szeretet”</i>	57
Tanulmányok	
Balogh Judit	
<i>Főúri küzdelmek Háromszéken Apafi Mihály korában</i>	69
Bánkiné Molnár Erzsébet	
<i>Az autonómia belső szabályrendszere, avagy a székhely falutörvények jászkunsági rokonai</i>	89
Ifj. Barta János	
<i>javaslatok és ötletek az Erdélyi Mezőgazdasági Egyesület programjában (1769–1772)</i>	105
Bárh János	
<i>Imreh István és a „történeti népeletkutatás”</i>	119
Bognár Szabina	
<i>Imreh István szerepe a magyar népi jogélet kutatásában és Tagányi Károly programindítóinak megvalósításában</i>	129
Buza János	
<i>Inflációs pénzforgalom törvényes segédlettel; az 1622. évi 77. törvénycikk</i>	147
Csikós Gábor	
<i>Fénytörésben. A Jászság helyi tapasztalatai és a hivatalos történelemszemlélet kölsönhatásai helytörténeti dolgozatokban (1965–1970)</i>	161

Filep Antal	
<i>Mezővárosi földműves polgár gazdasági feljegyzése</i>	177
György Árpád Botond	
<i>Marosvásárhely 17. századi perrendtartásának vázlat</i>	197
Jakó Klára	
<i>A Soproni kódexről</i>	215
Mátyás-Rausch Petra	
<i>„Ugán fellelőbb is miveltetik velünk”. Nemesfémbányászat Torockón</i> <i>a Rákóczi-korban</i>	241
Mezey Barna	
<i>A szankciórendszer alakulása a falutörvények tükrében</i>	257
Nagy Janka Teodóra	
<i>„Régiségbeli szociálpolitika” a székely faluközösségekben. Imreh István és</i> <i>a magyar jogi néprajz</i>	277
Nánási László	
<i>Kísérlet az erdélyi büntetőjog kodifikálására: az 1810/11-es kolozsvári</i> <i>országgyűlés büntetőkéde</i>	295
Oborni Teréz	
<i>Bálintffy Kristóf generalis perceptor elszámolása az 1621–1630 közötti</i> <i>kincstári bevételekről és kiadásokról</i>	309
Pál Judit	
<i>A székely székek tisztikarának változásai a reformkortól a kiegyezésig</i> <i>(1840–1867)</i>	331
Papp Klára	
<i>Közösségi rend és törvénykezés a bihari hajdúvárosokban a 18. században</i>	365
Simon Zsolt	
<i>Brassó adózása 1526 és 1551 között</i>	383
Veress Emőd	
<i>A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium épületének visszaszolgáltatása:</i> <i>jogtörténeti kulcskérdések</i>	405

NAGY JANKA TEODÓRA

„Régiségbeli szociálpolitika” a székely faluközösségekben

*Imreh István és a magyar jogi néprajz**

Imreh Istvánnak *A rendtartó székely falu* (1973) monográfiájáról írott recenziójában Hajdú Lajos úgy fogalmazott, hogy a történettudomány, a történeti néprajz és a jogtörténet-tudomány számára egyaránt felbecsülhetetlen értéket jelentenek a közzétett falutörvények, faluközösségi határozatok, mert azok a „fent” hivatalos jogától hosszú évszázadokig elszakadt „lent” jogának autonóm szabályozási gyakorlatáról (jogszokásairól, értékrendjéről) tudósítanak. Ezek a társadalom legnagyobb részének életéhez jogi kereteket nyújtó jogszokások pedig olyan erősen meggyökereztek a népi jogtudatban, hogy még a 20. század közepén megvalósult népi jogéletkutatás (1939–1948) is mint élő népi joggyakorlatról számolhatott be róluk.

A jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti kutatások legújabb eredményei – ezek között a 2011 óta fontos szakmai műhelyt jelentő, jogtörténészek, történészek és néprajzosok kutatási szinergiáit erősítő Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport konferenciái és megjelent publikációi – ugyancsak bizonyítják az Imreh István által ismertetett székely falvak érték- és jogrendjére vonatkozó kutatások generációs tovább élését.¹ A jogtörténet területén leg-

* A tanulmány az NKFIH FK-19 132220. sz. pályázat, az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport és a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport támogatásával készült. Hálás köszönettel tartozom az EME Imreh István hagyatékát gondozó munkatársainak, Fejér Tamásnak külön is a segítségért, Keszeg Vilmosnak a kutatás lehetőségéért.

¹ Lásd részletesen az alábbi kötet tanulmányait: *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Szerk. Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra. Bp. 2009. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1.). Továbbá a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoportnak a Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár könyvsorozata megjelent kötetei:

utóbb Szegeden a *Homoki-Nagy Mária* vezette Államtudományi Kutatóműhely² értékelte az 1939–1948 között jogászok részvételével végzett kutatás eredményeit, amelynek kalotaszegi népi jogszokás gyűjtésébe Bónis György, a Kolozsvári Egyetem jogtörténész professzora bevonta Imreh Istvánt is.³ A *Mezey Barna* által vezetett MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport pedig a szuverenitás vizsgálatokat fókuszba helyezve, az egyszerre hagyományőrző és megújuló magyar modellben a „lent” világában, a falusi és városi közösségekben született jogszokásokat is a szuverenitás mintázatok közé emeli, „a társadalom primer rétegeinek direkt, illetve kevésbé tudatos, de mindenképpen szuverén” jogképződéseinek tekintve azokat.⁴

Imreh István munkásságának alapos ismerője, Both Noémi Zsuzsanna szerint Imreh *A rendtartó székehy falu* (1973) és *A törvényhozó székehy falu* (1983)

1. *Tanulmányok Tárkány Szűcs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2014. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1.).

2. *Szokásjog és jogszokás. I–II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2016. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2.).

3. Bánkiné Molnár Erzsébet: *A jászkeu szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkeu kerület népi kultúrájában (1682–1876)*. Szekszárd 2017. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 3.).

4. *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében*. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 4.).

5. Homoki-Nagy Mária: „Az általam megkért biteles tanúk előtt következő végső rendelkezésem tészem...” *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában*. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5.).

6. Nagy Janka Teodóra: *A magyar jogi népéletkutatás (1939–1948) története és forrásai*. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 6.) (a továbbiakban Nagy Janka: *A magyar jogi népéletkutatás*).

7. *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai*. I–II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7.).

8. *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár = New Sources of Legal History Research: Digital Database of Folk Law (DDFL)*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8.).

² „Hivatásrendek történetének vizsgálata az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban” – Államtudományi Kutatóműhely Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszék (2017) – www.juris.u-szeged.hu

³ Nagy Janka Teodóra: *A jogászság szerepe a jogi népéletkutatásban (1939–1948)*. Forum. Acta Juridica et Politica 8(2018). 177–202.; Uő: *Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyománygyűjtésben (1939–1948)*. Pro Publico Bono 1(2018). 244–271.

⁴ <https://mtajogtortenet.elte.hu/content/mta-elte-jogtorteneti-kutato-csoport-2019-2024.t.8673?m=3439#>

monográfiáival vált *az erdélyi magyar történeti iskola* meghatározó alakjává.⁵ Magam is osztva véleményét, kissé tovább lépek: *a magyar jogi néprajz meghatározó erdélyi képviselőjévé*.⁶ Tanulmányomban a székely falvak jogszokás- és értékrendjét vizsgálva a jogi néprajz/népi jogéletkutatás alaporientációiról kívánok szólni Imreh István (1919–2003) munkássága kapcsán, majd egy rövid kutatástörténeti áttekintést követően a jogi néprajzi szemléletű közelítések bemutatására Imreh nagyszámú és nagy ívű publikációi közül egyetlen, a kutatói életpálya már késői, inkább értelmező, összegző szakaszában íródott, mindössze néhány oldal terjedelmű, *Szociálpolitika a rendtartó székely faluban* címmel megjelent tanulmányát választottam.⁷

1. A Tagányi-örökség: történettudomány és jogi néprajz

Tagányi Károly a magyar jogi néprajz meghatározó, tudományos programadó személyisége volt, aki történészként határozottan kiállt a *gazdaság- és társadalomtörténet*, továbbá a *történeti és jelenkutatások* szemléleti egysége mellett. Kutatásai nem azonnal és közvetlen módon, inkább hosszú távon gyakoroltak hatást a magyar

⁵ Both Noémi Zsuzsanna: *A „rendtartó” és „törvényhozó székely falu” értelmezésének kontextusai. Reflexiók Imreh István történetírói munkásságáról*. In: *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez*. Szerk. Romsics Ignác. Kvár 2018. 231–264.

⁶ Imreh Istvánnak a magyar jogi néprajz kutatóihoz sorolása nem előzmények nélküli: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Bp. 1981. (a továbbiakban Tárkány Szücs: *Magyar jogi népszokások*); Uő: *Results and Task of Legal Ethnology in Europe*. *Ethnologica Europaea* 1(1967). 195–217. (a továbbiakban Tárkány Szücs: *Results*); Nagy Janka Teodóra: *A jogi kultúrát gazdagító jogi néphagyomány- és népszokások kutatás*. In: Uő: *A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon*. Szekszárd 2002. 29., 35. (a továbbiakban Nagy Janka: *A jogi kultúrát gazdagító*); Uő: *A jogi néphagyomány és népszokások kutatás eredményei, alternatívái, a jogi néprajz alapkérdései az ezredfordulón*. In: *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai. Szerk. Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya. Bp.–Szentendre 2000. 99–120.; Uő: *A magyar jogi néprajzkutatás eredményei és alternatívái*. In: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Bp. 2003⁽²⁾. 851–863. (a továbbiakban Nagy Janka: *A magyar jogi néprajzkutatás*); Uő: *A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében*. In: *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Szerk. Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra. Bp. 2009. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1.) 83–95. (a továbbiakban Nagy Janka: *A jogi néprajz*); Nagy Janka: *A magyar jogi népleletkutatás*.

⁷ Imreh István: *Szociálpolitika a rendtartó székely faluban*. Művelődés 45(1996). 11. sz. 19–21; újraközlése: In: Uő: *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850). Társadalom és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Bp.–Kvár 1999. (A Magyarorsággal Könyvtára 22.) 191–194. (a továbbiakban Imreh: *Szociálpolitika*).

történeti kutatásokra – és határozták meg a hazai jogi néprajz orientációját.⁸ Ahogyan arra már Wellmann Imre is felhívta a figyelmet, Imreh István a székely falutörvények avatott kutatójaként a Tagányi-örökség folytatójának tekinthető nemcsak a téma (a föld- és faluközösség), de a szemlélet tekintetében is.⁹ Imreh tanulmányaiban is szerves egységben jelenik meg gazdaság- és társadalomtörténet, történeti tárgyú cikkei pedig mindig hordoznak a jelen számára megfogalmazott „üzenetet” is. Ez a szemléleti egyezőség a jogi néprajz és a tradicionális közősség mint kutatási téma okán különösképpen figyelemre méltó.¹⁰

⁸ A jogi népeletkutatás történetét a magyar néprajzi szintézisbe helyezte Szilágyi Miklós, forráskutatását végezte Nagy Janka Teodóra, legutóbb részletesen elemezte és értékelte Bognár Szabina. Szilágyi Miklós: *Törvények, szokásjog, jogszokás*. In: *Magyar Néprajz*. VIII. Társadalom. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Bp. 2000. 693–759. Nagy Janka Teodóra legutóbb: *A jogi népeletkutatás (1939–1948) nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben*. In: *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár = New Sources of Legal History Research: Digital Database of Folk Law (DDFL)*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8.) 251–316. (a továbbiakban Nagy Janka: *A jogi népeletkutatás*); Bognár Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. Bp. 2016. (Néprajzi Értekezések 5.) (a továbbiakban Bognár: *A népi jogélet*); Uő: *Kérdőívek a nemzetközi és a hazai jogi néprajzban*. In: *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár = New Sources of Legal History Research: Digital Database of Folk Law (DDFL)*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8.) 113–152.; Uő: *A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van*. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924). In: *Szokásjog és jogszokás*. I. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2016. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2.) 93–113.; Uő: *Tagányi Károly (1858–1924) műveinek jegyzéke*. Történelmi Szemle 56(2014). 523–536.; Uő: „...a hazai gazdaságtörténet alapítójának és mesterének bális ragaszkodással...” Tagányi Károly a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle élén (1894–1901). Ethnographia 124(2013). 273–297.

⁹ „Közel egy évszázaddal ezelőtt méltán lehetett fölfedezésként értékelni, ahogy Tagányi a magyarországi földközösség hajdani meglétét az ismeretlenség homályából a napvilágra hozta. Napjainkban Imreh tovább haladva ugyancsak már-már veszendőbe ment nagy értékű kútforrágyűjtést óvott meg a fenyegető enyészettől, tett hozzáférhetővé és beszédessé.” Wellmann Imre: *Földközösségtől faluközösséggé – kutatások és felfogások Tagányi Károlytól Imreh Istvánig*. Ethnographia 100(1989). 299.

¹⁰ A történész Tagányi Károly a 20. század elején a gazdasági-társadalmi átalakuláshoz kapcsolódó jogi modernizációhoz szervesen kötődő jogi néprajz európai kutatási folyamatába kívánta bekapcsolni a magyar kutatást a Néprajzi Társaság elnökeként, annak szervezeti keretei között. Gazdaság- és társadalomtörténeti kutatási tapasztalataira, alapos forrásismeretére alapozva a történeti és jelenkutatásokat egységben tekintő szemlélettel fogalmazta meg a magyar jogi néprajzi kutatások első, nemzedékében sajnos visszhangtalan maradt kutatási programját. Részletesen: Bognár Szabina: *Tagányi Károly. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről – a jogszokásgyűjtés tudományos programja*. In: *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Szerk. Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra. Bp. 2009. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1.) 292–309.; Nagy Janka: *A jogi néprajz*.

A tanulmányunkban a továbbiakban *jogi néprajznak*¹¹ nevezett kutatási terület diszciplináris besorolása az európai kutatásban országonként eltérő – ahogyan erre megnevezésének különbözősége is utal.¹² A legújabb magyar kutatás elsősorban Tagányi Károly, Bónis György, Papp László és Tárkány Szücs Ernő alapján a jogi néprajzot olyan interdiszciplináris tudományterületként határozza meg, amelynek tárgya elsősorban, de nem kizárólag a paraszti társadalom normáinak vizsgálata – komplex módszer alkalmazásával, forrásként használva az írott forrásokon túl a szójhagyományt és a jogi vonatkozású tárgyi emlékeket.¹³ A jogi néprajz a jogi vonatkozású társadalmi normákat helyezi vizsgálata fókuszába (szokásnorma, jogszokás, szokásjog, jogi norma/jogintézmény, jogi népszokás, illetve jogi néphagyomány),¹⁴ amelyek közül a tradicionális székely faluközössé-

¹¹ A jogi néprajz mellett a kutatási terület további alkalmazott megnevezései a magyar szakirodalomban: *népi jogszokáskutatás, népi jogéletkutatás, néprajzi jogkutatás, jogi népszokáskutatás, jogi etnológia, jogi antropológia*. Nagy Janka: *A jogi néprajz*.

¹² Lásd részletesen: Nagy Janka: *A jogi népiéletkutatás*.

¹³ Tagányi Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. I. rész. *A családjog és öröklési jog köréből*. Bp. 1919; Bónis György: *Magyar népi jog*. Magyar Szemle 36(1939). 6. sz. 121–126.; Papp László: *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*. Bp. 1948. (Az Országos Népkutató Munkaközösség Útmutató Füzetek 4.); Tárkány Szücs: *Magyar jogi népszokások*; Tárkány Szücs: *Results*. A jogi néprajz, mint kutatási terület definíciós és módszertani kérdéseinek újabb, részletes vizsgálatához: Nagy Janka: *A jogi kultúrát gazdagító* 36–39.; Nagy Janka: *A magyar jogi néprajzkutatás*; legutóbb: Nagy Janka: *A magyar jogi népiéletkutatás*; Mezey Barna: *Szokásjog és szokás határán: jogszokások*. In: *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Szerk. Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra. Bp. 2009. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1.) 13–25.; legutóbb: Mezey Barna: *A jog alakulása*. In: *Erdély jogtörténete*. Szerk. Veress Emőd. Kvár 2018. 155–173.; Varga Csaba: *Népi jogszokástól a jogi népszokásig*. Jogtudományi Közlöny 36(1981). 10. sz. 880–886.; Bognár: *A népi jogélet*; Kajtár István: *Áttekintő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről*. In: *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár = New Sources of Legal History Research: Digital Database of Folk Law (DDFL)*. Szerk. Nagy Janka Teodóra. Szekszárd 2018. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8.) 205–249.

¹⁴ Röviden összefoglalva: „A szokásnorma az egyéni normák általános sokféleségében érvényesülő, a közösség által elfogadott, helyesnek tartott magatartásszabály/társadalmi norma. A jogszokás a közösség tagjainak kifejezetten jogi jellegű, a törvény által szabályozott »fent« világtól élesen elkülönülő »lent« világa, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott, a közösség által elismert (a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített), a mindennapok szervezésére (az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére) szolgáló szokásszerű gyakorlata. A szokásjog (consuetudo) a kisebb vagy nagyobb közösségek együttélése során kialakult, majd az állam utólag elismert, szankcionált szokásnormát, jogszokást jelent. A jogi norma olyan általános jellegű, kötelező erejű társadalmi norma/magatartásszabály, amelyet az állam vagy állami szerv alkot, és végső soron állami kényszer biztosítja érvényesülését. A jogi népszokás olyan jogi vonatkozású szokás (azaz elsősorban a paraszti) közösségek mindennapi életének meghatározott, ismétlődése következtében az utódokra is átörökölt rendje, amely az állami szabályozásnak csak kiegészítőjeként, színezőjeként vagy csupán jelképes tartalommal él tovább. A jogi néphagyomány pedig a már nem gyakorolt, de

gek szempontjából elsősorban az Imreh István által „íratlan szokásjognak”¹⁵ nevezett jogszokást kell vizsgálnunk. Mindenekelőtt érdemes meghatározni a jogszokásnak a jogi néprajz által használt fogalmát:

a) a közösség tagjainak kifejezetten jogi jellegű, a törvény által szabályozott „fent” világától élesen elkülönülő „lent” világa, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott;

b) a közösség által elismert (a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített);

c) a mindennapok szervezésére (az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére) szolgáló szokásszerű gyakorlatot jelenti (pl. jegyesség, alku – Tagányi Károly külön kiemelte, hogy megíratlan, jogi alakba nem öntött jogszokások, szertartások és jelképek alkotják).¹⁶

Imreh István a székely faluközösségek feltárt forrásai alapján a földközösség intézményének történeti fejlődését Tagányi Károly kutatási eredményeire hivatkozva tekintette át, de természetesen már egy más idősíkban és metszetben.¹⁷ Tagányi szerint a 11–13. századtól a 18. század elejéig még egyértelműen a földközösség magántulajdonnal szembeni primátusáról beszélhetünk, Imreh István viszont már a székelyek megtelepedésének korai időszakát követően, a magántulajdonnak a közösségi tulajdon rovására történő erősödésének időszakára vonatkozóan (18–20. század) írta meg a székely közbirtokosság történetét. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a gazdasági változások a rendi alapon történő szerveződés folyamatában a tulajdoni struktúra változásával párhuzamosan a székely társadalom szerkezetét is átalakították. Imreh István kutatásait értékelve, Both Noémi Zsuzsanna felhívja a figyelmet arra, hogy Imreh már pályája elején, a székely közbirtokosság történetét tárgyló választó doktori disszertációjában hangsúlyozza a gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozások szerves egységét, azt, hogy „a föld tulajdonlásának módja, a termelés mikénte a történeti beágyazottsággal

még ismert jogi vonatkozású szokásoknak, jelenségeknek a folklórban (mese, dal, monda, rege, anekdota, igaz történet), illetve a tárgyi emlékekben történő tovább élése, hagyományozása”. (Nagy Janka: *A magyar jogi néprajzkutatás*).

¹⁵ Imreh: *Szociálpolitika*.

¹⁶ A jogi vonatkozású társadalmi normákat vizsgálhatjuk *horizontálisan és vertikálisan*. A horizontális szint az egy adott időpontban érvényesülő, különböző típusú jogi vonatkozású társadalmi normák metszete. A vertikális szint pedig egyetlen jogi vonatkozású társadalmi norma időben különböző létformáit jelenti. (Nagy Janka: *A magyar jogi néprajzkutatás*).

¹⁷ Imreh István: *Székely falutörvények*. Kvár 1947; Uő: *A rendtartó székely falu (Faluközösségi határozatok a feudális utolsó évszázadából)*. Buk. 1973; Uő: *Erdélyi békéznapok. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudális időről*. Buk. 1979.

együtt alakítja ki a társadalom szerveződésének formáit, szabályozza a mindennapi érintkezés módozatait”.¹⁸

Azt a kutatómódszertant és szemléletet, amelyet Imreh István a tradicionális székely faluközösség vizsgálata során alkalmazott – tudniillik a gazdasági és társadalmi kapcsolatokat elválaszthatatlan egységben kezelte –, már a közgazdász Polányi Károly és nyomában a modern gazdaságsszociológia is ismerte, használta, használja.¹⁹ Közgazdászként természetesen a gazdaság felől közelítve hangsúlyozzák gazdaság és társadalom elválaszthatatlanságát, másképpen a gazdaság társadalmi beágyazottságát, a gazdaság integrációs mechanizmusainak meghatározott társadalomszerkezeti, illetve intézményi feltételekhez kötődését. Úgy fogalmazzuk, hogy a prekapitalista (primitív és archaikus – de Tönnies alapján organikusnak is nevezhető) társadalmak domináns gazdaságintegrációs formái (*a reciprocitás és a redistribúció*) esetében a gazdaság (*a szubsztantív, azaz beágyazott gazdaság*) a társadalmi kapcsolatrendszerbe, a kultúra vagy a politika „szövedékébe” (vallási, erkölcsi, jogi vagy politikai szankciókba, rokonsági-ismeretségi viszonyokba) ágyazódik be a polgári és ipari átalakulás *elkülönült, formális gazdaságával* szemben.²⁰

A „beágyazott gazdaságban” a vérségi kapcsolatrendszer, amely a gazdasági forma (tulajdonforma) által szintén meghatározott, tipikusan a tradicionális nagycsalád. A nagycsalád *alapja a közös vagyon*, amely a feudális korban már nem a nemzetségi szervezet elsősorban állatokból álló, majd az azt kiegészítő földterületek osztatlan közös tulajdona, hanem a feudális rend alapját jelentő földtulajdon közös birtoklási formája, megélhetési kerete.²¹ A jobbágyfelszabadítást követően a paraszti magántulajdon megjelenése és szétöröklése egyben a nagycsalád felbomlási folyamatának kezdetét is jelentette, a nagycsaládok életét meghatározó szokások, jogszokások kötelező erejének gyengülését, majd megszűnését.²²

¹⁸ Both Noémi Zsuzsanna: *Imreh István gyermek- és ifjúkora*. In: *Terek, intézmények, átmenetek*. Szerk. Fedinec Csilla. Bp. 2015. (Határhelyzetek 8.) 133. (a továbbiakban Both Noémi: *Imreh István*).

¹⁹ Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Bp. 1976. (Társadalomtudományi Könyvtár); Neil J. Smelser–Richard Swedberg: *The Handbook of Economic Sociology*. New York 1994; Mauro F. Guillén et al.: *The Revival of Economic Sociology*. In: Uők: *The New Economic Sociology. Development in an Emerging World*. New York 2002; Richard Swedberg: *Economic Sociology: Past and Present*. *Current Sociology* 35(1987). 1–221.; Szántó Zoltán: *A gazdaság társadalmi beágyazottsága*. *Szociológiai Szemle* 3(1994). 141–145.

²⁰ Polányi Károly: *i. m.*

²¹ Részletesen: Nagy Janka Teodóra: *A jogszokástól a jogszabályig: szabályozóváltás, értékőrzés és értékkonfliktus a családban*. In: *Nemzedék, szerep, érték: családi kapcsolatok, szokásrend és értékváltások történeti alakulása a 20. században*. Szerk. Mohay Tamás. Bp. 2016. 193–207.

²² Bánkiné Molnár Erzsébet: *i. m.*; Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben*. Buk. 1981; Fél Edit: *A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei*

A tradicionális család életét, mindennapjait az Imreh István által bemutatott székely faluközösségekben is a nemzedékek tapasztalata által szentesített *szokások*, jogi vonatkozású kérdésekben, helyzetekben *jogszokások* szabályozták. Ezek a faluközösség életének teljes körét átfogták, így a családok mindennapjait is meghatározták (a születéstől a halálig, a házasságkötéstől annak a házastárs elvesztésével egyet jelentő megszűnéséig – azaz, amíg „ásó, kapa, nagyharang el nem választ”²³). A tradicionális család az organikus közösség alappilléreként széles körű, komplex társadalmi funkciókat látott el. A gazdasági-társadalmi változások folyamatában kialakuló modern családok életét már nem a tradicionális normák (a jogszokások, a szokásjog) hanem a polgári társadalom mind szélesebb körét átfogó jogszabályok határozták meg, funkciói az organizálódó társadalomban mindinkább redukálódtak. Ennek jelentőségére világított rá Imreh István is a székely faluközösség alkonyát vizsgálva.²³

Imreh István munkásságának egyik legnagyobb értéke a tradicionális székely faluközösség autonóm világának (szokás- és értékrendjének) teljességre törekvő feltárása volt az írott források alapján – illetve, ami ennél jóval több: a források értő „megszóltatása”. Ahogyan Wellmann Imre megfogalmazta: „A székely falutörvények, faluközösségi rendtartások és jegyzőkönyvek tiszta, közvetlen sugárzással világítanak be a közösségi életet élő falusi nép mindennapjainak mélyébe, közzétételük és feldolgozásuk új, egyedülálló szilárd alapvetés további agrártörténeti kutatásaink számára”.²⁴

A fenti gondolatsort fontos kiegészíteni azzal, hogy Imreh kutatásai meghatározóak a jogi néprajz szempontjából is, hiszen a jogi néprajz szemléletével közelítve, Imreh István nem egyszerűen felbecsülhetetlen értékű forrásokat közöl, értelmez, szólaltat meg, hanem tanulmányaiban a közösség jogéletének előfeltételét jelentő, azt meghatározó *közösségi integritást* is vizsgálja. Közösségi integritásról ebben az összefüggésben akkor beszélünk, ha egy önrendelkező (azaz elkülönült szervezettel, forrással, vélt vagy valós autonómiával bíró) közösség konzisztens értékrenddel rendelkezik, amely meghatározza a közösség és tagjai

Martoson. Bp. 1944. (Kisalföldi Közlemények 2.); Gelencsér József: *Székesfehérvár áldásos árnyékában. Sárkeresztés népi jogélete 1867–1959*. Székesfehérvár 2018; Homoki-Nagy Mária: *i. m.*; Nagy Janka Teodóra: *Jogi néphagyományok két gömöri faluban*. Debrecen 1998. (Gömör Néprajza 51.); Nagy Olga: *A törvény szorításában*. Bp. 1988; Szabó László: *A vérségi kapcsolatok megszűnésének folyamata a magyar faluközösségekben*. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1979–1980. 173–180.; Tárkány Szűcs: *Magyar jogi népszokások*.

²³ Imreh István: *A székely faluközösség alkonya*. Magyar Tudomány 100(1993). 256–266. (a továbbiakban Imreh: *A székely faluközösség*).

²⁴ Wellmann Imre: *i. m.* 299.

cselekedeteit, döntéseit.²⁵ Azaz a külső feltételek függvényében (természet, éghajlat, gazdasági és társadalmi környezet stb.) saját autonómiája kereteihez igazodva határozza meg a közösség alapvető célja, a megmaradás/megőrzés, gyarapodás/erősödés eléréséhez szükséges közösségi stratégiáját: gazdasági és társadalmi szabályrendszerét. A megmaradás/gyarapodás mint alapvető (sui generis) érték szabja meg és formálja egy közösség szokásait és „jogrendjét” (a „fent” világában törvényeit, a „lent” világában pedig jogszokásait). A közösség ezekhez igazodva alakítja ki a gazdasági és társadalmi formák sajátos, közösségi/kisközösségi mintázatait (differencia specifica). *Önálló jogélethez csak közösségi integritással rendelkező csoportok képesek – ahogyan önálló érték- és szokásrend, kultúra és hagyomány kialakítására, megélésére is.*²⁶

2. A „köz” hasznára, az egyén védelmére kialakult jog-, szokás- és értékrend a székely faluközösségekben

A *Szociálpolitika a rendtartó székely faluban* tanulmányt választottam Imreh Istvánnak a székely faluközösségek jogszokás- és értékrendjének jogi néprajzi szemléletű vizsgálatára. A tanulmány a kutatói pálya már összegző, késői szakaszában (1996) tekinti át az egyetemi évek alatt (az 1940-es évek elején) megismert produktív szociálpolitika fogalom- és eszmerendszerének szemüvegén keresztül a tradicionális székely faluközösségek által alapvető értékként megfogalmazott szolidaritás (kölcsonös támogatást értve alatta) érvényesítésére kialakított jogszokásokat. A téma- és címválasztás pedig arra utal, hogy a Szabó István szavaival „egyszerre települési forma, gazdasági szervezet, társadalmi képlet és jogi közösség”²⁷ gyakorlatából a társadalom- és történettudomány, a történeti és jelenkutatás komplex módszerrel történő, a közösségi integritás részeként megnyilvánuló „közösségi védelem” deduktív, sűrű részösszefoglalása egyidejűleg a történeti példák egyszerű során túllépő, az alkalom szülte közös gondolkodásra hívó javaslat is a formálódó új állami szociálpolitika számára.

²⁵ Más megközelítésben, de a témáról részletesen: Imreh István: „Szokásszerűség” és személyiség. *Korunk* 4(1993). 3. sz. 100–103. (a továbbiakban Imreh: „Szokásszerűség”).

²⁶ Imreh István: *Rendtartó öngazgató közösségek a Székelyföldön*. In: *Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. Szerk. Tusor Péter–Rihmer Zoltán–Thoroczkay Gábor. Bp. 1998. 457–487.; Imreh István: *Szabadság, önrendelkezés, jogalkotás a székelyeknél*. *Korunk* 42(1983). 1. sz. 71–76.; Imreh: *A székely faluközösség*.

²⁷ Szabó István: *A falurendszer kialakulása Magyarországon*. Bp. 1971. 126–131.

A második torockói szociálpolitikai tanácskozáson 1996. május 29-én elhangzott előadásban Imreh István arra vállalkozott, hogy a polgári időszakot megelőző (tradicionális) társadalmak családi, területi, vallási, szakmai közösségek hagyományos gondoskodási hálózatát (pl. faluközösség, egyházi felekezet, céh) felszámoló, majd az alapvetően megváltozott gazdasági és társadalmi igényekhez igazítva újraszervező állami szociálpolitika előzményeit, értékszémleletét mutassa fel a rendtartó székely faluközösségek mindennapjaiban.²⁸ Az előadás írott változata még ugyanazon évben megjelent a Művelődés folyóiratban Kolozsváron, később Imreh István beválogatja az 1996-ban megjelenő gyűjteményes kötetébe is.²⁹

Az EME Kézirattárában, az Imreh István-hagyatékban megőrzött vázlat, feljegyzés és tanulmány munkapéldányának tanúsága szerint Imreh István rendkívül alapos felkészültséggel tett eleget vállalt feladatának.³⁰ A 101. számú dosszié tartalmazza a már kész, korrektúrázott és aláírt tanulmány mellett a kéziratos, még javított, majd a folyóiratban megjelent géppel írt szöveget, továbbá a kapcsolódó cédulaanyagot – lehetőséget adva a tanulmány témájához kapcsolódó közelítések összehasonlító elemzésére.

A tanácskozást, amelyre az előadás készült, a Brassai Véndiák Alapítvány szervezte, amelyet a volt Unitárius Kollégium egyik végzős osztálya alapított 1991-ben, és amely többek között feladatának tekintette az adományozás, karitatív tevékenység mellett a kulturális és a szociális tevékenység előmozdítását (ezek között a falufejlesztést, a falugondnoki szolgálat megszervezését). Imreh István, aki a gimnázium első négy osztálya alatt maga is a kolozsvári Unitárius Kollégium diákja volt,³¹ hatalmas forrásismerettel a háta mögött, csak egy komoly szociálpolitikai szakirodalmi tájékozódást követően kezdett hozzá a téma feldolgozásához.

²⁸ Imreh István felkérése és előadástémája jól kapcsolódott a Torockón tartott, a Brassai Véndiák Alapítvány szervezésében 1995-től a szociális szféra szakembereinek érdeklődésére számító szociálpolitikai konferenciasorozathoz, amely a falugondnoki rendszer kiépítését is kezdeményezte. A második torockói szociálpolitikai tanácskozásra 1996. május 29-én került sor. Itt hangzott el Imreh István előadása a hagyományos székely faluközösségek rendtartó szerepéhez kapcsolódó, a kölcsönös segítséget szolgáló „parashti jogszokásokról” mint a jelen falusi közösségek számára szerves folytatásra lehetőséget kínáló „lokális szociálpolitikáról”.

²⁹ Imreh: *Szociálpolitika*.

³⁰ Az előadáshoz és a Művelődésben megjelent tanulmányhoz kapcsolódóan az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára, Imreh István kézirat-hagyatéka (a továbbiakban: EME Kt, Imreh-hgy.), I/1. 101. sz. dossziéjában gazdag kéziratos és géptelt szövegdal és cédula található: k. 10 l, g. 5 l + jegyzetanyag: kb. 100 cédula.

³¹ Both Noémi: *Imreh István* 122.

(A kicédulázott könyveknek, tanulmányoknak töredékére hivatkozik majd az 1996-ban újraközölt tanulmány jegyzetanyagában.)

Nem véletlen, hogy Imreh István az 1990-es években megújuló erdélyi szociálpolitika történeti előzményeit, elméleti, módszertani alapozását a két világháború közötti produktív szociálpolitikában kereste.³² A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának 1940-ben beiratkozott diákjaként tanárának tudhatta Boer Elek, Kislégi Nagy Dénes és Búza László mellett az új „közjóléti” szolgáltatások által „erkölcsileg és fizikailag ép, hasznos munkát végző (»produktív«) egyének” formálását és társadalmi integrációját célul tűző szociálpolitika egyik keresztény-nemzeti eszmei megalapozóját, Kovrig Bélát.³³ Kovrig az újonnan létrehozott kar Társadalomtan és Társadalmpolitika Tanszékének vezetőjeként meghatározó szerepet vállalt a megújuló erdélyi magyar társadalomkutatásban. Az Erdélyi Tudományos Intézet szakosztályi vezetőjeként Venczel Józseffel terepkutatásokat végzett, amelyek közül a legismertebb a bálványosváraljai terepmunka volt 1941–1944 között. Ezen a kutatáson ismerkedett meg 1941-ben Imreh István Tárkány Szücs Ernővel és annak professzorával, a magyar népi jogéletkutatás (1939–1948) meghatározó alakjával, a jogtörténész Bónis Györggyel.³⁴

A *Szociálpolitika* dossziében található cédulaanyag három részre osztható: 1. szakirodalmi, bibliográfiai adatok, jegyzetek, 2. a készülő előadás/tanulmány egy-egy fogalmához, intézményéhez kapcsolódó kulcsszavak, illetve struktúraábrák, 3. tanulmány- és előadásvázlatok.

A szakirodalom egyrészt a két világháború közötti produktív szociálpolitika szerzőinek munkáit foglalja magában (pl. Kovrig Béla, Esztergár Lajos, Somogyi

³² Kézenfekvő párhuzamként kínálkozik Csizmadia Andor utolsó, 1984-ben írott tanulmánya a magyar szociálpolitikának a produktív szociálpolitika kolozsvári eredményei alapján történő megújításáról. Részletesen: Nagy Janka Teodóra: *Csizmadia Andor, a szociálpolitikus*. Jogtörténeti Tanulmányok 8(2005). 355–371.

³³ Kovrig Béla szociálpolitikai munkásságának legutóbbi értékelője: Cora Zoltán: *Kovrig Béla és a produktív szociálpolitika Magyarországon*. In: *Így kutattunk mi! Tanulmánykötet*. III. A Nemzeti Kiválóság Országos Program ösztöndíjasainak tanulmányaiból. Bp. 2014. 57–66.

³⁴ Imreh István: *Közigazdászok Bálványosváralján*. Március 1943. 5. sz. 11–12.; Uő: *A bálványosváraljai falukutatás*. Korunk 26(1967). 9. sz. 1190–1197.; Nagy Janka Teodóra: *A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948)*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22(2014). 95–108.; Uő: *György Bónis und die Forschung des siebenbürgischen volkstümlichen Rechtslebens des Volkslebens (1939–1948)*. In: *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker*. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján. Szerk. Balogh Elemér–Homoki-Nagy Mária. Szeged 2017. 263–270.

Ferenc, Csizmadia Andor),³⁵ másrészt a példaanyag erdélyi forrásait (többek között Imreh István–Pataki József, Kozma Ferenc, Cserey Farkas, Barabás Endre, Hajdú-Farkas Zoltán)³⁶ és az új társadalomtörténeti vonatkozású publikációkat. (Kemény Bertalan, Csizmadia Andor, Tárkány Szücs Ernő, A. J. Gurevics).³⁷ A cédulaanyag alapján körülhatárolható az előadás, illetve a Művelődésben megjelent, hivatkozás nélküli cikk szakirodalmi háttere, amelynek csak töredékére hivatkozott (változatlan szöveggözlés mellett) az 1996-ban újraközölt tanulmányban. Az utóbbiból teljesen kimaradt a produktív szociálpolitika két világháború közötti szerzőire, illetve publikációira történő hivatkozás,³⁸ és módosult a példaanyag, szűkült a társadalomtörténeti vonatkozású publikációk száma, köre. A készülő előadás/tanulmány egy-egy fogalmához, intézményéhez kapcsolódó kulcsszavak, illetve ábrák igen jelentős hányadát teszik ki a céduláknak. A szociálpolitika, az autonómia fogalmát rendkívül fontosnak tartotta Imreh István, és több változatban is megközelítette, illetve Csizmadia Andor közigazgatás definíciójához is készített előzetes feljegyzéseket, ábrákat. A cédulák harmadik csoportját a témáról készített áttekintő vázlat (1 oldal) és egy részletesebb előadás-vázlat (9 oldal) alkotja. Az előbbi a címszavakat rendezi struktúrába, az utóbbi Imreh István logikus, lényegkiemelő, „színes” vázlata, amely „Szociálpolitika a székely szokásjogban” – valószínűsíthetően munkacímme – kilenc altéma köré szerveződik, amelyek majd a tanulmányban eltérő arányban kibontva köszönnek vissza.³⁹

³⁵ Kovrig Béla: *Szociálpolitika*. Bp. 1936; Uő: *Társadalom és társadalompolitika*. Kvár 1942; Esztergár Lajos–Somogyi Ferenc: *A magyar szociálpolitika feladatai*. A vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók pécsi országos szociálpolitikai értekezletén elhangzott előadások. I–II. Pécs 1939; Csizmadia Andor: *Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron*. Kvár 1943; Uő: *Tizedesek a régi Kolozsváron*. Kvár 1942.

³⁶ Imreh István–Pataki József: *Kászonszéki krónika 1650–1750*. Bp.–Buk. 1992; Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Bp. 1879; Cserey Farkas: *A magyar, és székely aszszonyok' törvénye, melyet... egybe-szedett Cserei Farkas*. Kvár 1799; Hajdú Farkas Zoltán: *Csíki kaláka*. Csíkszereda 1993.

³⁷ Kemény Bertalan: *A területi autonómia elemi egységeinek történeti modellje: a tizedesi intézmény*. In: *A helyi cselekvés*. Szerk. Köles Sándor–Varga Csaba. Bp. 1988. (JAK-füzetek 38.) 48–62.; Aron Ákovlevič Gurevič: *Vagyon és adományozás a skandinávoknál a korai középkorban*. In: *A középkori társadalomtörténet kérdései*. (Agrártörténeti cikkgyűjtemény). Bp. 1981; Csizmadia Andor: *A megyei közigazgatás*. Bp. 1976; Tárkány Szücs: *Magyar jogi népszokások*.

³⁸ A cédulaanyagban Kovrigra hivatkozik az autonómia hangsúlyozása során, továbbá a tanulmányban változatlan szöveget szerepeltet az „önigazgató kisközösségek”-nek a „köz” javát szolgáló feladatok ellátási kötelezettsége kapcsán, hogy a „köz» haszna, érdeke, java többé, mint az egyéneké”, illetve a záró gondolkörben az állam kezébe helyezett szociális gondoskodás, a népgondozás mint társadalompolitika szerepének leírása kapcsán. Imreh: *Szociálpolitika* 193–194.

³⁹ *Szociálpolitika a székely szokásjogban*: 1. a feudális társadalom (rend, rendtartás); 2. a szociálpolitika fogalma 2.1. a nem állami gondoskodás gyakorlata a) városokban (Nachbarschaft), b) a falvakban (fa-

A tanulmány címében végül nem a szokásjog, hanem az életmű stabil pontja, hívószava, a „rendtartó székely falu” szerepel. Persze, ez sem mentes némi paradoxontól, hiszen a cédulaanyagban Imreh épp Kovrigra hivatkozva jegyzi meg, hogy míg a szociálpolitika az állami keretek között megvalósuló gondoskodást jelenti, a rendtartó székely falu sajátos, utólagos párhuzamokkal a szociálpolitika körébe vonható feladatait éppen a polgári kor államának központosító, az önkormányzati autonómiát korlátozó törekvései számolják fel. Ez is magyarázhatja, hogy a szociálpolitika kifejezés használatával igen óvatosan bántak a tanulmányban: már az aktuális tárgy-körülhatárolás során is szívesebben használja az „emberiesség, szociális védelem, jótékonyosság, karitatív támogatás” fogalmakat, a székely faluközösség vonatkozásában pedig az egymásba kapaszkodás, az „egybebúvás, kölcsönös segítség, a struktúrákba eleve beépített prevenció” kifejezéseket. Ezeknek a székely faluközösségekben ismert és gyakorolt szokásrendjét, intézményeit részletezi (pl. a földközösség mint szociális biztosítéknak tekinthető gazdasági „hinterland” fontosságát, illetve ehhez kapcsolódóan a „kegyelemrész” jogszokását a nyilas osztásnál; az özvegyek, betegek, nyomorékok, rokkantak, koldusok számára nyújtott közösségi „ellátások” közül a péntekenkénti kalákaszerű fahordást, a templomi perselyezést, a tízes szervezet támogató istápolását; az állatkárok enyhítésére a hopsát és az ellopott állat nyomkövetését, a kisebb tolvajlások, lopások esetén a közös kárviselést; a közösségi kohéziót is erősítő szokások közül a kalákát, a cimborálást, a radinát, a „köz” hasznára végzett munkák részeként az út, sánc, híd karban tartását, a legelő, az erdő tisztítását).⁴⁰

Tárkány Szücs Ernő írja egyik levelében Imreh Istvánnak: „Erdélyre nézve az egyik legfontosabb forrás vagy a számunkra, éppen azért, mert új adatokat társz fel és ezeket szinte Te vagy az egyedüli, aki – mint mondani szoktuk – *interdiszciplináris módon, gazdasági, jogi történeti, néprajzi s ki tudja még milyen sok egyéb szempontból dolgozod fel* ezt az értékes anyagot”.⁴¹ A *Szociálpolitika a rendtartó székely faluban* tanulmány éppen témaválasztása, áttekintő, egy adott szempont szerinti rövid, ám annál „sűrűbb” leírása miatt különösen jól prezentálja a levélben írot-

luközösség, falutörvény); 2.2. a szociálpolitika szálai az egész társadalmat átszövik: pl. földközösség (szabad foglалás és talajváltó rendszer – osztásos rendszer /nyilas, arányosítás /); 3. íratlan szabályok: közösségi szemlélet 3.1. munkatársulás (cimboraság, kaláka), 3.2. belső kohézió erősítése a) osztozás örömben (pl. ajándékozás), b) osztozás gondokban (pl. szegények, ügyefogyottak, nyomorultak, munkaképtelenek, egyedül maradtak, tűz, rablás, lopás, állatkár károsultjai esetében); 4. egészségügy (közmunka); 5. állami gondoskodás a) 18. század felvilágosodás, b) kapitalizmus – állami szerepvállalás: szociális gondoskodás (Bismarck).

⁴⁰ Imreh: *Szociálpolitika* 192–194.

⁴¹ Tárkány Szücs Ernő levele Imreh Istvánhoz, 1981. március 17. EME Kt, Imreh-hgy., IV/1. 360. sz.

takat. A cédulaanyag vázlatai röntgenfelvételek Imreh Istvánnak a jogi néprajzot meghatározó interdiszciplináris közelítéseiről, arról a komplex kutatási módszerről, amelyet Tárkány Szücs a jogi néprajz egyik alappillérenek tekint.⁴²

A címváltoztatás azonban felvet egy további kérdést. A részletes vázlaton olvasható cím: „Szociálpolitika a székely szokásjogban” Imreh kutatási eredményeinek jogi, jogi néprajzi szempontú közelítéseit erősíti a jogi néprajz tárgykörében elhelyezett *szokásjog* vizsgálatával. Viszont éppen ezen a területen volt megfigyelhető az interdiszciplináris kutatás során a társtudományok területén (néprajz, történettudomány, szociológia stb.) a legnagyobb bizonytalanság. Ezért tekintette a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport egyik legfontosabb feladatának Tagányi, Bónis, Papp és Tárkány Szücs definíciós előzményei alapján a társtudományok képviselői számára is egyértelműsíteni a jogi vonatkozású normák pontos meghatározását.⁴³

Imreh István számára is kérdésként fogalmazódott meg „a régiségbeli szociálpolitika” egyébként is igen összetett, részben írott, részben íratlan normáinak differenciálása. Erre utal a tanulmánycím, illetve az, hogy már a tanulmány elején tisztázni kívánja a jogi vonatkozású normák típusait a kölcsönös segítséssel kapcsolatban: „szokások, magatartásformák, sőt paraszti szokásjogi normák”, amely utóbbiaknak két formáját különbözteti meg: az „írott szokásjogot” és az „íratlan szokásjogot.”⁴⁴ A faluközösség „alkotmányának” nevezett rendtartást, a falu törvényét írott szokásjogi normának tekinti. „Ezek az *írott szokásjogi normákat* rögzítő statútumok nem tudósítanak sok magától értetődően létező, mindennapos *szokásról*.” A kalákáról például mint mindennapos szokásról ír, a cimborálás kapcsán viszont már a falu „íratlan szokásjogi rendjéről” szól. Ennek háttérében a jogszokás egyébként teljes mértékben helyénvalóan használt fogalmának definitív hiánya valószínűsíthető. Imreh bár „íratlan szokásjognak” nevezi, jogszokásként elemzi a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiaja alapján alkotott, ahogyan tanulmányában a Bibó Istvántól kölcsönzött kifejezéssel jellemzi: „a szabadság kis köreiben” a közösség által elismert (a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített), *kifejezetten jogi jellegű*, a mindennapok szerve-

⁴² Tárkány Szücs: *Magyar jogi népszokások* 7–45.

⁴³ Csak példaként említve Mezey Barna, Homoki-Nagy Mária, Varga Csaba, Nagy Janka Teodóra, Bogárnár Szabina korábban már hivatkozott tanulmányait. Legutóbb: Nagy Janka Teodóra: *A törvény fogalom használata és közelítései Nagy Olga A törvény szorításában című monográfiájában – kolozsvári adatok a magyar jogi néprajz kutatástörténetéhez*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 27(2019). 319–330.

⁴⁴ Imreh: *Szociálpolitika* 193–194.

zésére (az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére) szolgáló szokásszerű gyakorlatot.⁴⁵

Ugyanezzel szembesülhetünk Imreh István Tárkány Szücs Ernő monográfiájáról írott recenziójában, ahol megismétli Tárkány Szücs *jogi népszokás* definícióját,⁴⁶ amely a jogi néprajz magyar néprajztudományban történő legitimációja érdekében egy konszenzuális „legkisebb közös többszörös” megtalálására törekedve eltekintett a további differenciálástól.⁴⁷ Ugyanebben a tanulmányban néhány bekezdéssel később viszont már Imreh István is a Tagányi-terminológiát használja a jogi néprajzi szintézis interdiszciplinaritásának dicséretére: „Tárkány Szücs néprajz és *jogszokás* kutatás, szociológia, história és jogtudomány határmezsgyéjén járva foglalja egybe, úttörő jellegű művében...”⁴⁸

Tanulmányában Imreh István elsősorban a székely faluközösségek saját maga által feltárt gazdag anyagából és levéltári forrásokból, forrásközlésekből merít, a „régies szociálpolitika” közösségi gyakorlatát jogi normákkal, szokásjoggal, a jogszokások széles körével, valamint a már csak az állami szabályozás kiegészítőjeként, színezőjeként vagy csupán jelképes tartalommal tovább élő jogi népszokásokkal és néphagyományokkal egyaránt gazdagítva.⁴⁹

A téma, a szociálpolitika vagy inkább a közösségi szolidaritás, gondoskodás történeti előzményeinek számbavétele egyrészt szükségszerűen kinyitotta a disz-

⁴⁵ A nemzetközi kutatási eredmények ismeretében Tagányi Károly már a 20. század elején hangsúlyozza a jogszokások esetében az íratlanság és a szertartásszerűség szerepét. Mezey Barna, Homoki-Nagy Mária és Varga Csaba a jogszokásnak, szokásjognak a jog oldaláról történő elkülönítéséről beszél, a szokásjog esetében az utólag állami elismerés és szankcionálás elengedhetetlen voltáról. Bánkiné Molnár Erzsébet a jász státútumok alapján a történettudomány területén vizsgálja a jogszokás – szokásjog distanciáit.

⁴⁶ A jogi népszokás Tárkány Szücs Ernő által megfogalmazott körülírásos definícióját, annak tudománytörténeti jelentőségét a maga egészében csak az aktuális tudománypolitikai helyzet ismeretében érthetjük meg és értékelhetjük. „Jogi népszokáson az emberi magatartást befolyásoló, nem az állam, az egyház vagy egyéb országos szervezet vagy hatalmat gyakorló személy által alkotott és kikényszerített, hanem a társadalom különböző kisebb-nagyobb közössége vélt vagy létezett autonómiája alapján a többség közmeggyőződését kifejező, a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra és a közügyek tárgyában (az életviszonyokban) jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályt értjük. E szabály érvényesülésének sorrendi feltételei a kipróbáltság, az igazságos voltában való közmeggyőződés, a három tényező (egyén, közösség, hatóság) feszültségében a tartós fennmaradás.” Tárkány Szücs: *Magyar jogi népszokások* 41.; Imreh István: *Jogi népszokások szépirodalomban és szaktudományban*. A Hét 13(1982). 3. sz. 9. (a továbbiakban Imreh: *Jogi népszokások*).

⁴⁷ Tárkány Szücs Ernő ezt az európai jogi néprajzi áttekintésben teszi meg. Tárkány Szücs: *Results*.

⁴⁸ Imreh: *Jogi népszokások*.

⁴⁹ Lásd a 39. jegyzetet.

ciplinaritás határait. Ugyanakkor Imreh István székely faluközösségi kutatásai szemléleti alapijának – a gazdaság- és társadalomtörténet szerves egységének – láthatjuk kiváló példáját e rövid írásban, de rámutat ezeknek a közösségi gondoskodás szempontjából preventív szerepére is: „A társadalom kis egységei azonban eleve beépítettek struktúráikba a prevenció jegyében működő intézményeket, olyanokat, mint amilyen például a földközösség”.⁵⁰ Polányi Károly beágyazott gazdaságának mintájára „beágyazott közösségi gondoskodásról, szolidaritásról” kapunk képet, a közösségi integritásról – a közösség jog-, szokás- és értékrendjébe betagolva. Ezért is írhatta Bónis György Imreh Istvánnak: „Csak ne szerénykedjél, Te már a székely falutörvényekkel beírtad a nevedet a jogtörténeti irodalomba, s a további művekkel csak öregbítheted a megszerzett reputációt”.⁵¹

Tanulmányát Imreh István így zárja: „Élt még, sokszor a népszokás, a mulandó tradíció, a faluközösségi világ elsüllyedt maradványának minősített szokásrendi hagyatékban a tiszta emberszeretet parancsa, és él mind a mai napiglan a kalákázó közösségi létformára való vágyakozás”. És él a várakozás ezek feltárására, megismerésére, továbbadására a következő generációk számára, amelynek szükségességét és üzenetét Tárkány Szücs Ernő fogalmazta meg – immár közel negyven esztendeje: „Nagyon érdekelné, Pistám, hogy a jogi népszokások iránt van-e valami érdeklődés ott, az erdélyi magyarok között. Nagyon jó lenne, ha sikerülne bennük egy kicsit elültetni ezt a szenvedélyt, mert sokat lehetne még várni az ottani forrásoktól. Ha megnézed, a könyvem jelentős része erdélyi anyag és ez csak arra mutat, hogy az ottani magyar diákoknak még fontos munkát lehetne végezni, tovább vive azt, amit a könyvemben én csak érinteni tudtam. Bíztsd is a fiatalokat erre, mert nekik kell átvenniök a Te és az én stafétámat is, és szemünkre fogja hányni az utókor, ha nem állítanánk magunk helyett új erőket”.⁵²

3. „*A szép harmónia s concordia megtartassék, mellyel a kicsin dolog is nagyra nevekedik*”

Tanulmányunkban Imreh István életművéből egyetlen írást kiválasztva kívánunk rámutatni a magyar jogi néprajzzal való szemléleti, kutatásterületi és módszertani közösségre. A *Szociálpolitika a rendtartó székely faluban* című tanulmány a

⁵⁰ Imreh: *Szociálpolitika* 191.

⁵¹ Bónis György levele Imreh Istvánnak, Bp., 1968. február 3. EME Kt, Imreh-hgy., IV/1. 360. sz.

⁵² Tárkány Szücs Ernő levele Imreh Istvánhoz, 1981. március 17. Uo.

közösségtörténet azon területének áttekintésére vállalkozott, amelyre a monografikus forrásközlések és feldolgozások általában kevésbé térnek ki, és a témában hasonló összefoglaló áttekintéssel nemcsak a kutatásban, de Imreh Istvánnál sem találkozunk a továbbiakban. A szolidaritás, a jótékonyság, a szociális védelem, vagy ahogyan Imreh nevezi, „a régiségbeli szociálpolitika” szokás- és értékrendjének kutatása, áttekintése több tudományterület alapos ismeretét, egy komplex kutatási módszer alkalmazását, a források széles körének ismeretét feltételezi. Ezért is különösen alkalmas a jogi néprajzhoz mint interdiszciplináris kutatási területhez való kapcsolódások vizsgálatára.

Az sem véletlen, hogy a kutatási téma és szemlélet szempontjából a Tagányi-örökség folytatójának tekintett Imreh István történeti írásai a szerves egységben jelenlévő gazdaság- és társadalomtörténeten túl mindig fontos „üzenetet” is megfogalmaznak a jelen számára, hiszen a kutató a múltban rejtőzködő kutatási témájában is a jelen kérdéseire keresi a választ. „Az erdélyi, különösképpen a székely community vizsgálata azért is vált nagy vonzóerejűvé számomra, mert úgy éreztem, közelebb visz a napjainkbeli problémák megértéséhez, a személyiségformáló közösségek megismeréséhez.”⁵³ Imreh István rendületlenül hitt a tudomány általános hasznosságában, a múltnak jelen- és jövőformáló erejében. Abban, hogy a faluközösségek kölcsönös segítségnyújtási gyakorlata sem tűnt el nyom nélkül. Abban, hogy a 19. század végétől mind határozottabban állami kereteket öltő szociális gondoskodás mellett bűvópatak módjára tovább él „a népszokás, a mulandó tradíció, a faluközösségi világ elsüllyedt maradványának minősített szokásrendi hagyaték” – a székely falvak jogszokás- és értékrendje.

⁵³ Imreh: „Szokásszerűség”.

